

Emlékállítás – korszak, tematika, alakzat. Elemzés

„A mik vagyunk, a mik leszünk, csak az emlékeinknek köszönhetjük. Any-nyit érünk csupán a társadalomban, a mennyit emlékeinkkel a társadalomnak adózni képesek vagyunk. [...] Társadalmi törvényeinket, szokásainkat, az illem követelményeit embertársaink emlékezésére alapítjuk. [...] Az ősök emléke tanítja fajunkat, népünket, hazánkat szeretni. Minden a mi családunkhoz, tűzhelyünkhöz, a fajunkhoz, országunkhoz, nemzetünkhöz fűz, emlék csupán.

Illő tehát, hogy emlékeinket ápoljuk, becsben tartsuk, tökéletesítsük és gyarapítsuk. A társadalom számára elveszett a kit emlékek nem kötnek hozzája. Az emberiségre ártalmas, ki hamis emlékeket hordoz magában. A hazának ellensége, kit a hazafiság ezer emléke nem táplál szüntelen. Jaj annak az országnak, a melynek polgárai lemondással kitörlik emlékükből az atyák vágyait, reményeit, óhajait és törekvéseit.”

Lechner Károly: *Az emlékezésről* (1911)

A kötet strukturálása, valamint az elemzés megkönnyítése és áttekinthetősége érdekében a kutatás anyagát képező szövegek termelődését korszakokban, kronológiai felosztás alapján vizsgálom. Céloom úgy bemutatni és értelmezni ezt a szöveganyagot és a mögöttes eseménysort, hogy kirajzolódjék az emlékállítások időrendje, a különböző időbeli szegmensek hasonlósága, különbsége és egymáshoz való viszonya.

A korszak megkonstruálásának, a *korszaktudatnak* a fogalmát az antropológiai hagyomány is ismeri. Az irodalomantropológia közvetítésével használjuk a fogalmat. A kolozsvári emlékállítás folyamatában a különböző események cezúrának tekintése az azonos térben élő emberek korszaktudatával függ össze. Kulcsár-Szabó Zoltán szerint maga a „korszak” is egy szelektív kategória, utólagos konstrukció. Az emberi élettapasztalatok, önértelmezések is szükségszerűen az idő reflexiójára kényszerülnek (Kulcsár-Szabó Z. 2000: 90). Korszakokban gondolkodunk, a mi jelenkorunk mindig egy (korszak)határtól számított. Odo Marquard szerint – akitől Kulcsár-Szabó Zoltán definícióját eredeztetni – a korszakhatárok felépítése (sőt: lebontása és áthelyezése is), az idő „behatárolása” alapvető antropológiai igény, „határszükséglet” kifejeződése (idézi Kulcsár-Szabó Z. 2000: 90). A korszakváltásokat mindig csak meghaladottként, utólagos nézőpontból lehet szemlélni. A „nagy események” Kulcsár-Szabó Zoltán szerint „csak a történet későbbi alakulása (és alakítása) felől válnak »nagygyá«, és emelkednek ki az adott pillanatban lezajló párhuzamos, akár széttartó események közül” (Kulcsár-Szabó Z. 2000: 91). Keszeg Vilmos a korszaktudatot „az időben való élés eszközének” nevezi, amely „tagolja a folyamatos időt, segít eligazodni az időben, a jelen és múlt közé

választóvonalat húz, s amely megalkotja a jelen előzményét, összefüggésbe hozza a jelent a múlttal” (Keszeg V. 2006: 45).

A korszakolás segíti az anyag elrendezését. Azonban nem szeretném azt a téves nézetet sugallni vele, hogy az emberek mindig is rendelkeztek volna a maihoz hasonló korszaktudattal, a történések eseményközpontú időrendbe, korszakba tagolásának képességével. Tóth István György kutatásai arról győznek meg, hogy egyes helyeken az emberek egészen a közeli századokig nem a dátumok és a történelmi korszakok ismerete alapján élték meg az időt (vö: Tóth I. Gy. 1996: 82–86). Közhelyes, de minden bizonynyal igaz azonban, hogy a múltra való reflektálás képessége és igénye megvolt a régi korok embereiben is: ezek a reflexiók vélemények és előítéletek alapján értelmezték az elmúlt időt. Az előítéletek termelődésének egyik területe éppen a korszakra vonatkozik. Felületesen és torzítóan szokták a korszakokat jellemezni, de az időben való tájékozódásnak mindenképpen egyik legalkalmasabb eljárásai a sztereotípiák.

A továbbiakban a kolozsvári datálás és emlékéllítés történeti korszakait vázolom a rendelkezésemre álló szöveganyag alapján. Az emlékéllítés folyamatának korszakolási szempontjait az idő szegmentálhatósága adja. A különböző korszakok kijelölésében a fontosabb történelmi-politikai események, változások játszanak szerepet. A korszakok szétválasztásához a hatalomváltásokat tekintem cezúraként, ezek azok, amelyek a leginkább látható változásokat hozzák magukkal.

Az anyag felosztásának szempontjait az alapozta meg, hogy az egyes korszakok hogyan valósítanak meg bizonyos emlékéllítási gyakorlatokat. A gyűjtött anyag tartalmát figyelembe véve az emlékéllítés történeti szakaszait előzetesen a következőképpen határoztam meg:

1. a kezdetektől a reformkorig (1440–1799);
2. a reformkortól kiegyezésig (1800–1867);
3. a kiegyezéstől az I. világháború végéig (1867–1918);
4. a két világháború közötti időszak (1918–1940);
5. a II. bécsi döntéstől a II. világháború végéig (1940–1945);
6. a II. világháború végétől a rendszerváltásig (1945–1989);
7. 1989-től 2004-ig; ezt az időszakot a továbbiakban majd külön fejezetben vizsgálom.

A fenti felosztásban az első korszak a legnagyobb, amelyet az emlékéllítási szokás kialakulási korának tartok. Természetesen tudatában vagyok annak, hogy több társadalom- és politikatörténeti cezúra ismert ebből a korszakból (pl. 1541 – az Erdélyi Fejedelemség létrejötte, 1690 – Diploma Leopoldinum), hogy különféle társadalmi folyamatok (pl. reformáció, ellenreformáció, szabadságharcok) zajlottak ebben az időszakban, amelyek egyértelműen kihatottak a közgondolkodásra. Azonban a korszakban regisztrált datálások és az emlékéllítések nem kötődnek nyilvánvalóan az egyes (belső) korszakok szellemi ideáljaihoz.

A rendszerváltásokon kívül különböző társadalmi-politikai változások is árnyalhatják az egyes korszakok emlékezési szokásait. Az elemzések során igyekszem majd ezeket is kibontani. Az adott korszakok mikrotörténeti kontextusait ebből az anyagból nem lehet biztosan vázolni, az elemzések során egyéb, történeti forrásokra alapozó ismereteimre is hagyatkozom.